

-: રૂપરેખા :-

- 7.0 ઉદ્દેશો
- 7.1 પ્રસ્તાવના
- 7.2 કરવેરાની અસરો
  - 7.2.1 કરવેરાની ઉત્પાદન પરની અસર
    - 7.2.1.1 કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની શક્તિ પરની અસર
    - 7.2.1.2 કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની ઈચ્છા પરની અસર
  - 7.2.2 આવકની વહેંચણી પર અસર
    - 7.2.2.1 કરના દર
    - 7.2.2.2 કરવેરાના પ્રકાર
  - 7.2.3 કરવેરાની અન્ય અસરો
    - 7.2.3.1 ખર્ચ પરની અસર
    - 7.2.3.2 રોજગારી પરની અસર
    - 7.2.3.3 આયોજનના લક્ષ્યાંક પરની અસર
- 7.3 આદર્શ કરવ્યવસ્થાનાં લક્ષણો
- 7.4 સરકારના મુખ્ય કરવેરાની આવકનાં વલણો
- 7.5 સારાંશ
- 7.6 ચાવીરૂપ શબ્દો
  - ⇒ ઉપયોગી પુસ્તકો ની યાદી
  - ⇒ 'તમારી પ્રગતિ ચકાસો' ના જવાબો

7.0 ઉદ્દેશો :

આ એકમના અભ્યાસ પછી તમે કરવેરાની અર્થતંત્રનાં વિવિધ ક્ષેત્રો ઉપર કેવી અસર થાય છે, તે સમજી શકશો. આ ઉપરાંત જાણી શકશો કે...

- રાષ્ટ્ર માટે ઉત્તમ કરવેરાની લાક્ષણિકતા કઈ હોઈ શકે.
- સરકાર દ્વારા નાખવામાં આવતા વિવિધ કરવેરા.
- કરવેરા દ્વારા સરકારને પ્રાપ્ત થતી આવક વગેરેની સ્પષ્ટ સમજૂતી મેળવી શકશો.

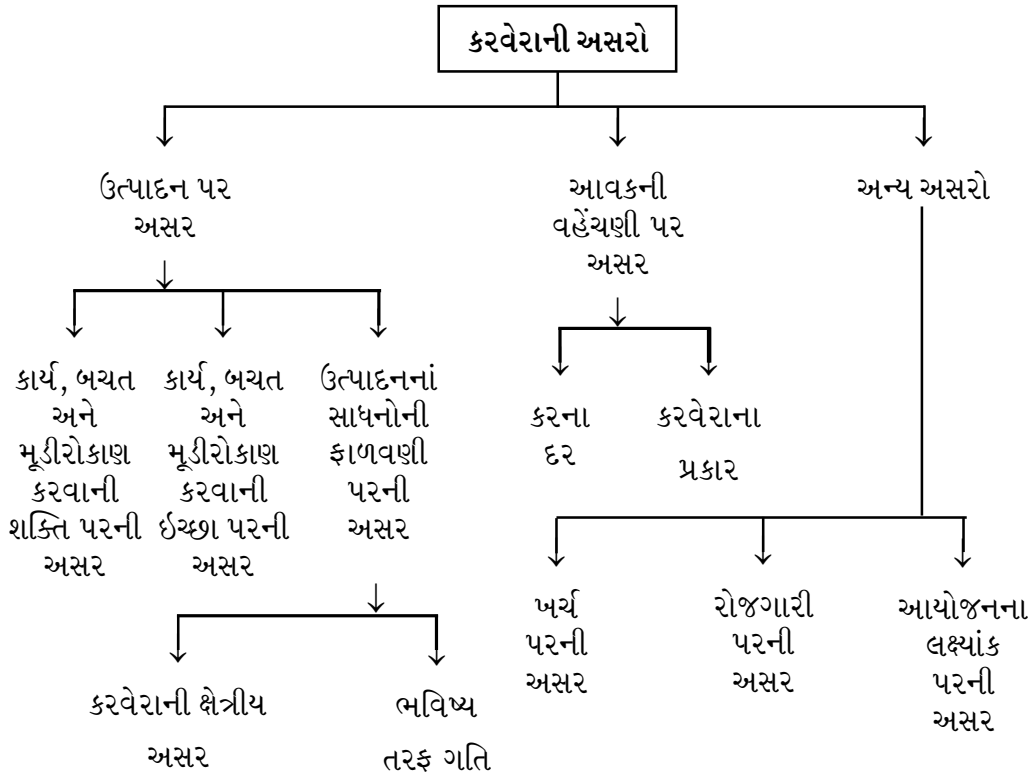
7.1 પ્રસ્તાવના :

કરવેરા એ અતિ મહત્વનું અને આર્થિક વિકાસ પર દૂરોગામી અસર કરતું સાધન છે. કરવેરાનો આર્થિક સંદર્ભમાં વિચાર કરતાં આપણી સમક્ષ કરવેરાની ઉત્પાદન પરની અસરો, કરવેરાની રોજગારી પરની અસરો અને કરવેરાની વહેંચણી પરની અસરો નજર સમક્ષ આવે છે, “સારા કર માળખાનું અગત્યનું લક્ષણ એ છે કે આર્થિક અસમાનતા ઘટાડવા માટેનું અગત્યનું સાધન છે. જે વિકસતાં દેશોમાં આંતરાષ્ટ્રીય વિકાસ માટે પણ મહત્વનું બની રહે છે.”

7.2 કરવેરાની અસરો :

કરવેરાથી માત્ર રાજ્ય કે રાષ્ટ્રને આવક પ્રાપ્ત થતી નથી, પરંતુ દેશના અર્થતંત્રને અસર કરનારું એ મહત્વનું સાધન છે. ડૉ. ડાલ્ટનના મત પ્રમાણે કરવેરા એવા હોવાં જોઈએ કે જે વધુમાં વધુ લાભદાયી અને ઓછામાં ઓછી ખરાબ અસરો ઉપજાવે. આથી જ, કરવેરાની અસરોની વિચારણા સમગ્ર અર્થતંત્રની દૃષ્ટિએ અગત્યની મનાય છે. કરવેરાની અસરોની ચર્ચા નીચે મુજબના ત્રણ વિભાગોમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે.

કરવેરાની અસરોને નીચે મુજબ ચાર્ટમાં રજૂ કરી શકાય :

7.2.1 કરવેરાની ઉત્પાદન પરની અસર :

➤ કરવેરા ઉત્પાદન પર ત્રણ રીતે અસર કરે છે.

- (1) કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની શક્તિ પરની અસર
- (2) કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની ઈચ્છા પરની અસર
- (3) ઉત્પાદનનાં સાધનોની ફાળવણી પરની અસર

7.2.1.1 કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની શક્તિ પરની અસર :

કરવેરા વ્યક્તિની આવકને અસર કરે છે. પ્રત્યક્ષ કરવેરા વ્યક્તિની આવકમાંથી થોડા ભાગ પડાવી લે છે, જ્યારે પરોક્ષ વેરા ચીજવસ્તુઓને મોંઘી બનાવે છે. આમ સરકાર પ્રત્યક્ષ કરવેરા દ્વારા વ્યક્તિની આવકમાં કાપ મૂકે છે અને પરોક્ષ વેરા દ્વારા ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓની વપરાશમાં ઘટાડો કરે છે. ખાસ કરીને ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના લોકોની આવકમાં કાપ મૂકતા અને વપરાશમાં ઘટાડો થતાં તેઓ પોતાની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો વિપરીત અસર થવાથી કાર્ય કરવાની શક્તિ ઘટે છે.

નીચી આવક ધરાવતા ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના લોકો પ્રાથમિક જરૂરિયાતની વસ્તુઓ પણ પૂરતા પ્રમાણમાં ખરીદી શકતા નથી. આવા સમયે સરકાર પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ કરવેરા નાખે તો પ્રજાની બચત કરવાની શક્તિ ઘટે છે. કરના લીધે માત્ર ગરીબ જ નહિ પરંતુ શ્રીમંત લોકોની પણ બચતમાં ઘટાડો થાય છે. આમ, બચત ઘટવાથી મૂડીરોકાણ પણ ઘટવા પામે છે.

7.2.1.2 કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની ઈચ્છા પરની અસર :

વ્યક્તિની કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની ઈચ્છા પરની અસરોનો આધાર નીચેની બે બાબતો પર રહેલો છે:

(1) કરવેરાનું સ્વરૂપ

(2) કરદાતાઓની કર ભરવાની પ્રતિક્રિયા

(1) કરવેરાનું સ્વરૂપ :

એક દલીલ એવી છે કે કરવેરા નાખવાથી વ્યક્તિને વધુ કામ અને વધુ બચત કરવાનું પ્રોત્સાહન મળે છે. છતાં, જુદા જુદા કરવેરા જુદી જુદી અસરો ઊભી કરે છે. ઘણા કરવેરા વ્યક્તિની કામ કરવાની અને બચત કરવાની શક્તિ પર વિરોધી અસર કરતા નથી. જેવી રીતે ઈજારદાર વસ્તુનું ઉત્પાદન કરવામાં સ્વતંત્ર છે, તેના પર કરવેરા નાખવામાં આવે તો તેની કાર્યશક્તિ અને બચત પર કોઈ આડ અસર થતી નથી. એ જ રીતે ઉત્પાદકોને ઊંચી આયાત-જકાત દ્વારા વિદેશી હરિફાઈથી સુરક્ષિત રાખવામાં આવે તો તેની કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની ઈચ્છામાં વધારો થાય છે અને નીચી આયાત જકાતથી તેને ઉત્પાદન કરવાનું પ્રોત્સાહન ઘટી જાય છે.

આવકવેરાનો ઊંચો સ્લેબ વ્યક્તિની કામ, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની ઈચ્છામાં ઘટાડો કરે છે. સરકાર કરવેરા દ્વારા વધુ આવક મેળવવાનું પ્રોત્સાહન છીનવી લે છે.

(2) કરદાતાઓની કર ભરવાની પ્રતિક્રિયા :

વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ આવક અલગ હોવાથી તેઓની પ્રતિક્રિયા અલગ-અલગ હોય છે. જો વ્યક્તિની આવક સતત વધતી જતી હોય તો વ્યક્તિ વધુ કામ કરવાને બદલે આરામને વધુ પસંદ કરે છે અને ઓછો કર ભરે છે. પરંતુ જો વધતી આવક સામે કર ઓછો ભરવાનો થાય તો ઉત્પાદક વધુ આવક મેળવવાની અપેક્ષાએ વધુ કામ કરે છે. આમ, આવકમાં વધારો થવાથી બચત અને મૂડીરોકાણમાં વધારો શક્ય બને છે.

7.2.1.3 ઉત્પાદનનાં સાધનોની ફાળવણી પરની અસર :

ઉત્પાદનનો આધાર ઉત્પાદનનાં ક્યાં સાધનોની, ક્યાં ક્ષેત્રમાં, કેટલા પ્રમાણમાં,

કેવી રીતે ફાળવણી થાય છે તેના પર છે. એટલે કે જો કરવેરા દ્વારા સાધનોની ફાળવણી પર અસર થતી હોય તો ઉત્પાદન પર અસર થવી, સ્વાભાવિક છે. આ પ્રકારની અસરોને નીચે પ્રમાણે સમજાવી શકાય:

(ક) કરવેરાની ક્ષેત્રીય અસરો :

જે વિસ્તારમાં અથવા ક્ષેત્રમાં કરવેરા નાખવામાં આવ્યા હોય એ ક્ષેત્રનાં ઉત્પાદનનાં સાધનો જ્યાં કરવેરા નાખવામાં નથી આવ્યા એ ક્ષેત્ર કે વિસ્તાર તરફ ગતિ કરે છે. વર્તમાનમાં નાના પાયાના ઉદ્યોગો અને ગૃહઉદ્યોગ પર કરમુક્તિ આપવામાં આવતી હોવાથી ઉત્પાદનનાં સાધનો ત્યાં ગતિ કરે છે.

(ખ) ભવિષ્ય તરફ ગતિ :

ઉત્પાદનનાં સાધનો કરવેરાના કારણે વર્તમાન વપરાશ તરફથી ભવિષ્યની વપરાશ તરફ ગતિ કરશે. દા.ત. જો સરકાર વસ્તુ ઉપર ખૂબ ઊંચા દરે વેરો વસૂલ કરે તો ભાવમાં વધારો થવાથી ઉત્પાદન ઘટે છે. પરિણામે વર્તમાનમાં ફાજલ સાધનો ભવિષ્યની વપરાશ તરફ ગતિ કરે છે.

7.2.2 આવકની વહેંચણી પર અસર :

કરવેરા એ આવક અને સંપત્તિની સમાન ફાળવણી કરવામાં ઉપયોગી પરિબલ છે. સરકાર માટે એ અગત્યનું છે કે આધુનિક સમયમાં આવક અને સંપત્તિની અસમાનતા દૂર કરી આર્થિક કલ્યાણમાં વધારો કરવો. આ માટે સરકારે ધનિક વર્ગ પર વધુ કરવેરા નાખી તેમની આવક ગરીબ સુધી પહોંચતી કરવી જરૂરી છે.

➤ કરવેરા દ્વારા આવકની વહેંચણી પરની અસરોનો આધાર બે પરિબલો પર છે:

કરના દર :

કરના દરના આધારે કરવેરાને ત્રણ ભાગમાં વિભાજિત કરી શકાય. (ક) પ્રગતિશીલ (ખ) પ્રમાણસર (ગ) પ્રતિગામી, પ્રતિગામી કરવેરા આવક અને સંપત્તિની અસમાનતા વધારે છે, કારણ કે કરનો ભોજો ધનિકો કરતાં ગરીબોએ વધુ સહન કરવો પડે છે. પ્રમાણસર કરવેરામાં આવકની અસમાનતા પહેલાં જેટલી જ સ્થિર રહે છે. પરંતુ પ્રગતિશીલ કરદર આવક અને સંપત્તિની અસમાનતામાં ઘટાડો કરે છે. કારણ કે ઊંચી આવક અને સંપત્તિ ધરાવનારને નીચી આવક ધરાવનારની સરખામણીમાં વધુ કર ભરવો પડે છે.

આવક અને સંપત્તિની અસમાન વહેંચણીને ઘટાડવા અંગેનો નિર્ણય સમાજની સર્વસંમતિ દ્વારા લેવાયેલો હોવો જોઈએ. ઊંચી અને નીચી આવક વચ્ચે કેટલો તફાવત હોવો જોઈએ, એ સમાજે નક્કી કરવું પડે છે. એક બાબત નક્કી છે કે પ્રગતિશીલ કરવેરા દ્વારા ધનિક વ્યક્તિ પાસેથી એકત્ર કરેલ અધિશેષ આવકને સરકાર દ્વારા ઓછી આવક ધરાવનાર સુધી રોકડ કે અન્ય સ્વરૂપમાં પહોંચાડવી જોઈએ. નીચી આવક ધરાવનારને કરમાંથી મુક્તિ આપવી જોઈએ. ટૂંકમાં, કર ભરવાની શક્તિના આધારે તેની પાસેથી કર વસૂલ કરવો જોઈએ.

કરવેરાના પ્રકાર :

કરવેરાના બે પ્રકાર છે, એક પ્રત્યક્ષ કરવેરા અને બીજો પરોક્ષ કરવેરા. આયાત

જકાત અને વેચાણ-વેરો એ પરોક્ષ કરવેરા છે. ધનિક અને ગરીબ જે વસ્તુઓની વપરાશ કરે છે, કરવેરાના કારણે તેઓએ પોતાની આવકનો વધુ ભાગ ખરીદી પાછળ ખર્ચી નાખવો પડે છે. આમ છતાં, પરોક્ષ કરવેરા પ્રગતિશીલ હોવા જોઈએ. એટલે કે ગરીબ વર્ગ માટેની પ્રાથમિક જરૂરિયાતની વસ્તુઓને કર મુક્તિ અને ધનિક વર્ગ માટેની મોજશોખની વસ્તુઓ પર ઊંચા દરેક કર વસૂલ કરવો જોઈએ.

આયાત જકાતનો ઉદ્દેશ ઘરેલું ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવાનો છે. આ ઉદ્યોગો ઊંચા વેતનદર ચૂકવે છે, સામાન્ય રીતે કામદારો ઊંચા વેતનદર પ્રાપ્ત થાય તે તરફ વળવાનું વલણ ધરાવે છે. બીજી તરફ ધનિક વર્ગ માટેની મોજશોખની વસ્તુઓ પર ઊંચા દરે જકાત નાખવામાં આવે તો કરનો ભોજો તેમના પર પડે છે. આમ, ધનિકો પાસેથી પ્રાપ્ત આવક અધિશેષને ગરીબ સુધી પહોંચાડીને આવકની અસમાનતા દૂર કરી શકાય છે.

7.2.3 કરવેરાની અન્ય અસરો :

ઉત્પાદન અને આવકની વહેંચણી પરની અસરો સિવાય કરવેરાથી અર્થતંત્ર પર અન્ય કેટલીક અસરો પણ ઉત્પન્ન થાય છે, જે નીચે મુજબ છે:

7.2.3.1 ખર્ચ પરની અસર :

સરકારને કરવેરા ઉઘરાવવા જે ખર્ચ કરવો પડે છે તેનો સમાવેશ અહીં થાય છે. કર ઉઘરાવવાથી સરકારને વધુ પડવો બિનજરૂરી ખર્ચ થાય તો તેનાથી ઉત્પાદનના સાધનોનો બગાડ થાય છે, જે ઉત્પાદનમાં ઘટાડો કરી શકે છે. આ ઉપરાંત કર ભરનાર વ્યક્તિએ પણ હિસાબ-કિતાબ માટે જરૂરી ખર્ચ કરવો પડે છે. તેથી પણ સાધનો વેડફાય છે. માટે જ કર ઉઘરાવવાનો ખર્ચ ઓછામાં ઓછો હોય તેવી કર પદ્ધતિ આદર્શ ગણાય છે.

7.2.3.2 રોજગારી પરની અસર :

કરવેરાની રોજગારી પરની અસરોને બે દૃષ્ટિકોણથી વિચારી શકાય. એક તરફેણની દલીલ અને બીજી વિરુદ્ધની દલીલ.

તરફેણની દલીલ કરનાર વિચારકો માને છે કે કરવેરા દ્વારા ઉઘરાવેલી રકમનો ઉપયોગ સરકાર જાહેરખર્ચ રૂપે કરે છે. જો આમ થાય તો અર્થતંત્રમાં મૂડીરોકાણ વધે છે પરિણામે રોજગારીનું પ્રમાણ પણ વધે છે. વળી, ગરીબ લોકોને રોજગારી દ્વારા જે આવક પ્રાપ્ત થાય છે તુરંત જ તેને ખર્ચ કરશે. જે વપરાશી વસ્તુઓની માંગ વધારે છે ઉત્પાદકો વપરાશી વસ્તુના ઉત્પાદન પાછળ મૂડીરોકાણ કરશે જે પુનઃ રોજગારીના પ્રમાણમાં વધારો કરશે. આમ, કરવેરા લાંબાગાળે ઉત્પાદન અને રોજગારી બંનેમાં વધારો કરે છે.

વિરુદ્ધની દલીલ કરનારના મતે શ્રીમંતો પર નાખવામાં આવતા ઊંચા કરવેરાના કારણે ઉત્પાદન અને મૂડીરોકાણ પર વિપરીત અસર થશે. શ્રીમંતો મૂડીરોકાણ ઘટાડશે પરિણામે શ્રમિકો ફાજલ થવાથી બેરોજગારી સર્જશે.

7.2.3.3 આયોજનના લક્ષ્યાંક પરની અસર :

સરકાર કરવેરા દ્વારા આયોજનના નિશ્ચિત લક્ષ્યાંક સિદ્ધ કરી શકે છે. સરકાર અગત્યનાં ક્ષેત્રોનો વિકાસ કરવા કે અગત્યનાં ક્ષેત્રો તરફ ઉત્પાદનનાં સાધનોને વાળવા માટે વિવિધ સ્વરૂપની કર રાહતો આપે છે. એથી ઊલટું કોઈ ચોક્કસ ક્ષેત્રમાં મૂડીરોકાણ ઘટાડવા માટે એવાં ક્ષેત્રો પર વધુ પડતા ઊંચા કરવેરા નાખે છે. આમ, સરકાર કરવેરા

દ્વારા આર્થિક વિકાસના ધ્યેયને હાંસલ કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

ઉપરોક્ત ચર્ચાને આધારે કહી શકાય કે, કરવેરાની ઉત્પાદન, વહેંચણી, રોજગારી અને અન્ય બાબતો પર કેવી અને કેટલી અસર સર્જશે તેનો આધાર કરવેરાના દર અને પ્રકાર પર રહેલો છે. સૌથી અગત્યની બાબત એ છે કે કરવેરાનો અમલ કેવી રીતે થાય છે? ભારતના સંદર્ભમાં વધુ પડતાં કરવેરા ઉત્પાદનમાં અવરોધક સાબિત થાય છે. વળી, કરવેરાનો ઉદ્દેશ આવક પ્રાપ્તિ ઉપરાંત આવક અને મિલકતની અસમાન વહેંચણી દૂર કરવાનો હોવાં છતાં દેશમાં આવકની અસમાન વહેંચણી સતત વધતી રહી છે. વળી, કરવેરામાં રહેલી છટકબારીઓ પણ વધારે હોવાથી કરચોરીનું પ્રમાણ વધતું ગયું છે.

➤ તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ક)

(1) યોગ્ય શબ્દસમૂહ વડે નીચે આપેલી ખાલી જગ્યા પૂરો:

(ક) _____ ના મતે કરવેરા એવા હોવા જોઈએ કે જે વધુમાં વધુ લાભદાયી અને ઓછામાં ઓછી ખરાબ અસરો ઉપજાવે. (ડૉ. ડાલ્ટન, કેઈન્સ)

(ખ) _____ કર આવક અને સંપત્તિની અસમાનતામાં ઘટાડો કરે છે. (પ્રતિગામી, પ્રગતિશીલ)

(2) કરવેરાની રોજગારી પરની અસરો હકારાત્મક હોય છે. 30 શબ્દોમાં સમજાવો.

---

(3) કરવેરા એ કાર્ય, બચત અને મૂડીરોકાણ કરવાની શક્તિ પર વિપરીત અસર કરે છે, સમજાવો.

7.3 આદર્શ કરવ્યવસ્થાનાં લક્ષણો :

કોઈ પણ રાષ્ટ્રની કર પદ્ધતિ કેવી હોવી જોઈએ તથા ક્યા અને કેટલા કરવેરા નાખવા જોઈએ, તે નીચે દર્શાવ્યા મુજબના આદર્શ કરવ્યવસ્થાનાં લક્ષણો દ્વારા જાણી શકાય છે. એડમ સ્મિથે તેમના પુસ્તક ‘Wealth of Nations’ માં સમગ્ર કરવ્યવસ્થાની દૃષ્ટિએ તેની યોગ્યતાના કેટલાક માપદંડો રજૂ કર્યા છે:

7.3.1 સમાનતા :

સમાનતા શબ્દ ત્યાગની સમાનતાને દર્શાવે છે. રાજ્યે જુદા જુદા વર્ગની વ્યક્તિ પાસેથી સમાનતાના ધોરણે કર વસૂલ કરવો જોઈએ. એટલે કે કર ભરનાર દરેક વ્યક્તિને સરખો ત્યાગ થવો જોઈએ. એડમ સ્મિથના મતે દરેક પ્રજાજને રાજ્ય કે રાષ્ટ્રને મદદ કરવા પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે કર આપવો જોઈએ. અથવા તો તેઓનો ત્યાગ સરખો થાય એ માટે સરકાર દ્વારા જે રક્ષણ મળે છે તેના પ્રમાણમાં કર ચૂકવવો જોઈએ.

જોકે સ્વેચ્છાએ બધાં વ્યક્તિઓ કર ચૂકવવા તૈયાર થશે નહીં, માટે સરકારે વધુ આવક ધરાવનાર ધનિક પાસેથી ઊંચા દરે અને ઓછી આવક ધરાવનાર ગરીબ પાસેથી નીચા દરે કર લેવો જોઈએ.

7.3.2 સગવડનો સિદ્ધાંત :

આ સિદ્ધાંત મુજબ સરકાર દ્વારા કર નાખતી વખતે કરદાતાઓની સગવડનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. કર એવા સમયે એકત્રિત કરવો જોઈએ કે કરદાતાઓ પાસે કરની ચૂકવણી માટે નાણું હોય. વળી કર ભરવાનો સમય અને કર ભરવાની પદ્ધતિ લોકો જાણતા હોવા જોઈએ જેથી સહેલાઈથી કર ભરી શકે. જેમ કે, નોકરિયાત વ્યક્તિ પાસેથી કરની વસૂલાત તેમના પગારમાંથી કરવી જોઈએ. આ જ રીતે, જમીન-મહેસૂલ ત્યારે જ વસૂલ કરવી જોઈએ કે જ્યારે પાક તૈયાર થઈને બજારમાં વેચાવા આવે. ટૂંકમાં કર એવી રીતે એકત્ર કરવો જોઈએ કે જેથી કરદાતાને કરની રકમ ચૂકવવામાં સરળતા રહે.

7.3.3 નિશ્ચિતતાનો સિદ્ધાંત :

આ સિદ્ધાંત મુજબ કરદાતાએ જે રકમ ચૂકવવાની છે તે અગાઉથી નિશ્ચિત હોવી જોઈએ. મનફાવે તેમ કરની વસૂલાત કરવી જોઈએ નહીં. વળી કરની રકમ, કર ભરવાનો સમય, કર ભરવાની રીત વગેરેની માહિતી કરદાતાઓને અગાઉથી આપવી જોઈએ, જેથી કરીને તે પોતાના ખર્ચની ગોઠવણી કરી શકે. આ પ્રકારની વ્યવસ્થા ગોઠવવાથી કર ભરનાર વ્યક્તિ કેટલો કર ભરવો પડશે તેના વિશે નિશ્ચિત થઈ જાય છે અને કર ભરવા ટેવાઈ જાય છે.

7.3.4 કરકસરનો સિદ્ધાંત :

આ સિદ્ધાંત જણાવે છે કે રાજ્યે કર ઉઘરાવતી વખતે ઓછામાં ઓછું ખર્ચ કરવો જોઈએ. એટલે કે કર દ્વારા ઉઘરાવેલ રકમ કરતાં કર વસૂલ કરવાનો ખર્ચ વધવો ન જોઈએ. જો કરવેરા એકત્ર કરવાનો ખર્ચ વધી જશે તો કરવેરા ઉઘરાવવાનો ઉદ્દેશ નિષ્ફળ જશે, વહીવટી ખર્ચ વધી જવાથી મૂડીરોકાણ પર તેની પ્રતિકૂળ અસર પડશે. આથી જ કરવેરા માટે સાધનોનો દુર્વ્યય ન થાય તેવી કરવ્યવસ્થા હોવી જોઈએ.

આધુનિક અર્થશાસ્ત્રીઓએ એડમ સ્મિથના સાચી કરવ્યવસ્થાના સિદ્ધાંત ઉપરાંત અન્ય પૂરક સિદ્ધાંતો આપ્યા છે, જે નીચે મુજબ છે:

7.3.5 ઉત્પાદકતાનો સિદ્ધાંત :

આ સિદ્ધાંત મુજબ કરવેરા એવા હોવા જોઈએ કે જે સરકારને જરૂરી આવક મેળવી આપતા હોય. નોંધપાત્ર આવક ન કમાઈ આપતા કરવેરા અર્થહીન છે. વળી કરવેરા દ્વારા ઉત્પાદન પર કોઈ માઠી અસર પડવી ન જોઈએ. જો ઉત્પાદક પ્રવૃત્તિ નિરુત્સાહી થશે તો લાંબેગાળે કરમાંથી પ્રાપ્ત થતી આવકમાં ઘટાડો થશે. દા.ત. નિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સરકાર દ્વારા ઉદ્યોગોને કરમુક્તિ કે કરમાં છૂટછાટ આપવામાં આવે છે.

7.3.6 વિવિધતાનો સિદ્ધાંત :

આ સિદ્ધાંત મુજબ કરમાળખું વૈવિધ્ય ધરાવતું હોવું જોઈએ. વર્તમાન સરકાર એકાદ કરને બદલે વિવિધ પ્રકારના પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કરનો ઉપયોગ કરીને જુદા જુદા લોકો પાસેથી આવક પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રકારની કર વ્યવસ્થાથી કરબોજ કોઈ એક વ્યક્તિ પર ન પડતાં સમગ્ર સમાજ વચ્ચે વહેંચાઈ જાય છે, જેથી લોકોને કર ભરવામાં સરળતા રહે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ એક કરમાંથી છટકવાનો પ્રયત્ન કરે તો બીજા કરમાં છટકી શકતી નથી.

7.3.7 પરિવર્તનશીલતાનો સિદ્ધાંત :

આ સિદ્ધાંત સૂચવે છે કે કરપદ્ધતિ પરિવર્તનશીલ હોવી જોઈએ. અર્થતંત્રની જરૂરિયાત પ્રમાણે સરકાર ફેરફાર કરી શકે તેવી કરપદ્ધતિ ઉત્તમ ગણાય છે. સરકારને જરૂર જણાય તો જૂના કરને કાઢી તેના સ્થાને નવા કર દાખલ કરી શકાતી હોવી જોઈએ. આધુનિક વિદ્વાનો આ સિદ્ધાંતને રાજ્યની સ્થિરતા અને કાર્યક્ષમતાનો સૂચક ગણાવે છે.

7.3.8 સ્થિતિસ્થાપકતાનો સિદ્ધાંત :

આ સિદ્ધાંત મુજબ કર પદ્ધતિ રાજ્યને જરૂર પડ્યે આવકમાં વધારો કરી આપે તેવી હોવી જોઈએ. રાષ્ટ્રીય આવકમાં થતાં વધારા-ઘટાડા મુજબ કરની આવકમાં પણ વિસ્તરણ-સંકોચન થવું જોઈએ. યુદ્ધ, કટોકટી, કુદરતી આફતો વગેરેને પહોંચી વળવા રાજ્ય કે રાષ્ટ્ર આવી સ્થિતિસ્થાપક કરપદ્ધતિ અપનાવે છે.

એડમ સ્મિથે આદર્શ કર વ્યવસ્થા માટે આપેલ ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત ઉપરથી પણ ઉત્તમ કરવ્યવસ્થા માટે કેટલાંક બીજાં લક્ષણો પર તારવી શકાય. કારણ કે, કરપ્રથાના ગુણને જાણવો હોય તો તેને બધા જ દષ્ટિકોણથી જોવો જરૂરી છે. જાણીતા તત્ત્વચિંતક એડમંડ બર્કના મતે “કરવેરા નાખવા અને પ્રજાને ખુશ કરવી એ એટલું મુશ્કેલ કાર્ય છે કે જેમ બુદ્ધિશાળી રહીને પ્રેમ કરવો ! આથી જ, વિવિધ કરવેરામાંથી માત્ર સારા જ કરવેરા નાખવા, કે જેથી કરદાતાઓને નુકસાન ન થાય, પ્રજાને ઓછામાં ઓછો સામૂહિક ત્યાગ કરવો પડે અને ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન મળી રહે.”

ઉત્તમ કરવ્યવસ્થામાં નીચે મુજબની મહત્ત્વની લાક્ષણિકતાઓ હોવી જોઈએ:

7.3.9 ન્યૂનતમ સામૂહિક ત્યાગ :

જો ધનિકો ઉપર વધુ ઊંચા દરે અને ગરીબ પર નીચા દરે કરવેરા નાખવામાં આવે તો સામૂહિક ત્યાગ ન્યૂનતમ બની શકે છે. વળી, પ્રગતિશીલ કરવેરા નાખવાથી આવક અને સંપત્તિની અસમાનતા ઘટશે અને ન્યાયી વહેંચણી થશે.

7.3.10 મહત્તમ સામાજિક લાભ :

સરકાર દ્વારા પ્રજા પાસેથી એકત્ર કરેલી કર આવકને જાહેર ખર્ચ દ્વારા પ્રજા સુધી પહોંચાડવામાં આવે તો મહત્તમ સામાજિક લાભ શક્ય બને છે.

7.3.11 આર્થિક વિકાસ :

ઉત્તમ કરવ્યવસ્થા વેપાર-વાણિજ્યને પ્રોત્સાહન આપતી હોવી જોઈએ. ઉત્પાદનનાં સાધનોને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડીને દેશના આર્થિક વિકાસને ઉત્તેજન આપી શકાય તેવી કર વ્યવસ્થા ઉત્તમ ગણાય છે.

7.3.12 સંકલિત કરવ્યવસ્થા :

કોઈ એક જ સ્વરૂપના કરના બદલે બધા જ પ્રકારના કરનું યોગ્ય સંકલન કરવું જોઈએ. જેમકે પ્રમાણસર, પ્રગતિશીલ કે પ્રતિગામી કરવેરા જ નહિ પણ બધાનું યોગ્ય સંકલન થયું હોવું જોઈએ. સાથે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ વેરાનું પણ સંકલન કરવું જોઈએ.

7.4 સરકારના મુખ્ય કરવેરાની આવકનાં વલણો :

સમગ્ર આયોજનકાળ દરમિયાન ભારતમાં કરવેરાનું માળખું ઊંડું અને વ્યાપક બન્યું છે. કેન્દ્ર સરકારની કુલ આવક કરના દરમાં વધારો થવાથી અને કંઈક અંશે ફુગાવાથી વધવા પામી

છે. આઝાદી સમયથી આજદિન સુધી પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ બંને પ્રકારના કરમાં નોંધપાત્ર વધારો થવા પામ્યો છે. એમાં પણ, પ્રત્યક્ષ કરવેરાની તુલનામાં પરોક્ષ કરવેરાની આવક વધી રહી છે. જે દર્શાવે છે કે ભારતમાં વસ્તુઓ અને સેવાઓ પરના કર સતત વધ્યા છે. કરવેરાનો આ બોજો ખાસ કરીને મધ્યમ વર્ગ અને નીચી આવકવાળા લોકો જ ભોગવે છે. આ પાછળનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ભારતમાં પ્રત્યક્ષ કરવેરાની મોટા પ્રમાણમાં ચોરી થાય છે અથવા લોકો તેમાંથી છટકવાનો પ્રયત્ન કરે છે, જ્યારે, પરોક્ષ કરવેરામાંથી લોકો છટકી શકતા નથી. માત્ર વપરાશમાં ઘટાડો કરી શકે છે. જો આમ થાય તો ઉત્પાદન, માંગ અને રોજગારી પર વિપરીત અસર થઈ શકે છે.

ભારત લોકશાહીને વરેલો દેશ છે, માટે જ બંધારણની સાતમી અનુસૂચિમાં દર્શાવ્યા મુજબ કરવેરા ઉઘરાવવાની સત્તા કેન્દ્ર અને રાજ્ય વચ્ચે વહેંચાયેલી છે. આવકવેરો, આબકારી જકાત, સીમા શુલ્ક અને સેવા કર કેન્દ્ર દ્વારા ઉઘરાવવામાં આવે છે, જ્યારે જમીન મહેસૂલ, વસ્તુવેરો, રોડ-વાહનવ્યવહાર અને દારૂ વગેરે પરના કરવેરા રાજ્ય સરકાર દ્વારા વસૂલ કરવામાં આવે છે. આમ, કરવેરાને કેવી રીતે ઉઘરાવવામાં આવે છે તેના આધારે તેને પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એમ બે ભાગમાં વિભાજિત કરી શકાય છે. હવે આપણે કેન્દ્ર અને રાજ્ય દ્વારા વસૂલવામાં આવતા પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કરવેરાની આવકનાં વલણો તપાસીશું અને કેન્દ્રની કુલ આવકમાંથી તેનો હિસ્સો કેટલો છે, તેનો અભ્યાસ કરીશું.

7.4.1 ટેબલ-1 : પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કરવેરાની આવક

1	2	3	4	5	6
નાણાકિય વર્ષ	પ્રત્યક્ષ કર આવક (કરોડ ₹)	પરોક્ષ કર આવક (કરોડ ₹)	કુલ કર આવક (કરોડ ₹)	કુલ કર આવકમાં પ્રત્યક્ષ કરનો હિસ્સો %	કુલ કર આવકમાં પરોક્ષ કરનો હિસ્સો %
1980-81	2817	9909	12726	22.17	77.83
1990-91	10606	45158	55764	19.02	80.98
2000-01	68305	119814	188119	36.31	63.69
2012-13	558658	474482	1033140	54.07	45.93
2016-17	849818	861515	1711333	49.66	50.34
2018-19	1137685	939018	2076703	54.78	45.22

સ્ત્રોત : Director Budget (CBDT)

ટેબલ નં. 1 જોતાં જણાય છે કે સરકારની પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કર આવકમાં 1980-81થી 2016-17 દરમિયાન સતત વધારો થયો છે. પ્રત્યક્ષ કર આવકની તુલનામાં પરોક્ષ કર આવક વધુ છે છતાં બંને વચ્ચેનો તફાવત નજીવો છે. 1980-81 અને 1990-91માં પરોક્ષ કર આવકની તુલનામાં પ્રત્યક્ષ કર આવક ખૂબ જ ઓછી હતી. 2004-05 સુધી આ તફાવત કમશઃ ઘટતો ગયો, પરંતુ 2008-09થી 2014-15માં પ્રત્યક્ષ કર આવક પરોક્ષ કર આવકની તુલનામાં વધવા પામી છે. પ્રત્યક્ષ કર આવકમાં 1990-91 બાદ લગભગ બમણો વધારો થતો જણાય છે. જે 2012-13 સુધી આવક બમણી વધી. પરિણામ સ્વરૂપ કુલ કર આવકમાં પ્રત્યક્ષ કરનો હિસ્સો સતત વધવા પામ્યો છે. જે 1980-81માં 20.17 % હતો તે વધી ને 2014-15 માં 56.03 %

થવા પામ્યો છે. બીજી તરફ પરોક્ષ કરની તુલનામાં પ્રત્યક્ષ કરની આવક ઝડપથી વધી હોવાથી કુલ કર આવકમાં પરોક્ષ કરનો હિસ્સો સતત ઘટવા પામ્યો છે. 1980-81માં 77.83 % હતો, જે ઘટીને 2014-15 માં 43.97 % થવા પામ્યો છે.

7.4.2 ટેબલ-2 : ભારતમાં પ્રત્યક્ષ કરવેરાની આવક

કોર્પોરેટ કર, વ્યક્તિગત આવકવેરો અને અન્ય પ્રત્યક્ષ કર

1	2	3	4	5
નાણાકીય વર્ષ	કોર્પોરેટ આવક વેરો (કરોડમાં ₹)	વ્યક્તિગત આવક વેરો (કરોડમાં ₹)	અન્ય પ્રત્યક્ષ કર (કરોડમાં ₹)	કુલ પ્રત્યક્ષ કર આવક (કરોડમાં ₹)
1980-81	1377	1440	-	2817
1990-91	5335	5371	-	10606
2000-01	35696	31764	845	68305
2010-11	298688	147560	687	446935
2016-17	484924	349270	15624	849818
2018-19	663571	473121	993	1137685

સ્ત્રોત : CBDT, Statistics, 2019

ટેબલ નં.2 તપાસતાં જણાય છે કે, ભારતમાં પ્રત્યક્ષ કરવેરાની આવકમાં 1980-81થી 2016-17 સુધી ઉત્તરોત્તર વધારો થયો છે. જોકે, આવકવેરામાં થયેલ વૃદ્ધિ અસમાન છે. છતાં, કહી શકાય કે સરકાર દ્વારા કરદરમાં કરાયેલ પરિવર્તન થકી કુલ પ્રત્યક્ષ કર આવક વધવા પામી છે. 80થી 90ના સમયગાળા દરમિયાન કર આવક ખૂબ જ મર્યાદિત હતી, પરંતુ 96-97થી 2000-01 દરમિયાન તેમાં સામાન્ય વધારો થવા પામ્યો હતો. જે 2005 બાદ ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં સરકારની તિજોરીમાં કર આવકનો ઉમેરો દર્શાવે છે.

કોર્પોરેટ આવકવેરો 1980-81માં ₹ 1337 કરોડ હતો જે વધીને 2016-17માં ₹ 4,84,924 કરોડ થયો છે. એટલે કે 36 વર્ષના સમયગાળામાં કોર્પોરેટ આવકવેરામાં લગભગ 36,300 ગણો ઉમેરો થયો છે, જ્યારે વ્યક્તિગત આવકવેરો ₹ 1440 કરોડથી વધીને ₹ 3,49,270 કરોડ થવા પામ્યો છે. વ્યક્તિગત આવકવેરામાં લગભગ 24,300 ગણો વધારો થવા પામ્યો છે. આ બંને આવકવેરાની તુલનામાં અન્ય પ્રત્યક્ષ કરની આવક ખૂબ જ ઓછી છે. કોર્પોરેટ આવકવેરા અને વ્યક્તિગત આવકવેરાની આવકના 1.87 ટકા જેટલી જ આવક અન્ય પ્રત્યક્ષ કર દ્વારા સરકારને પ્રાપ્ત થઈ છે.

આવકવેરામાં થયેલ વૃદ્ધિને તપાસતાં જણાય છે કે, ત્રણેય પ્રકારના આવકવેરામાં થયેલ વૃદ્ધિ અછત રહી છે. 80-81થી 2000-01 સુધી આવકવેરામાં થયેલ વૃદ્ધિનો દર ઘટવા પામ્યો છે. વળી 2005-06માં ટોચની સપાટી હાંસલ કરી 2016-17માં સૌથી નીચલી સપાટીએ પહોંચ્યો છે. વ્યક્તિગત આવકવેરામાં તો વૃદ્ધિદર મોટા પ્રમાણમાં ચઢ-ઉતર થવા પામ્યો છે. જ્યારે અન્ય પ્રત્યક્ષ કર આવકનો વૃદ્ધિદર 2005-06 સુધી વધીને ત્યારબાદ સતત ઘટતો રહ્યો છે.

કરવેરામાં થયેલ વધારો (ઉછાળો) જોતાં જણાય છે કે, 2000-01 અને 2016-17 ના

વર્ષ સિવાયનાં બાકીનાં વર્ષોમાં કરવેરામાં થયેલો વધારો 2% કરતાં ઓછો રહ્યો છે, અહીં એક વિશેષ બાબત એ જોવા મળે છે કે, દેશમાં જ્યારે આર્થિક કટોકટી સર્જાઈ છે ત્યારે સરકારે કરદરમાં વધારો કરીને વધુ કર આવક પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો કર્યા છે.

7.4.3 ટેબલ-3 : સીધા કરવેરા અને GDP વચ્ચેનો સંબંધ

1	2	3
નાણાકીય વર્ષ	GDP વૃદ્ધિ દર (%)	સીધા કરની આવકમાં વૃદ્ધિ દર (%)
2000-2001	7.7	17.85
2005-2006	13.92	24.44
2009-2010	14.69	13.25
2018-2019	11.20	13.54

સ્ત્રોત : [www.incomtaxindia.gov.in/ Direct-taxes-Data](http://www.incomtaxindia.gov.in/Direct-taxes-Data)

ઉપરના ટેબલ નં.3 તપાસતાં જણાય છે કે, GDP માં વધારો થાય એટલે કે રાષ્ટ્રના કુલ ઘરેલુ ઉત્પાદનમાં વધારો થાય તે સાથે સીધા એટલે કે પ્રત્યક્ષ કરની આવકમાં પણ વધારો થાય છે.

વળી, 2018-19ના વર્ષનો અભ્યાસ કરીએ તો જણાય છે કે GDP વૃદ્ધિ દર ઓછો છે તેમ છતાં સીધા કરની આવકમાં ઘટાડો નથી થયો, તે થોડોક વધ્યો પણ છે. આનું કારણ એ ગણી શકાય કે સરકારે વધુ લોકોને, વધુ વ્યવસાય અને આવકવાળા વર્ગને કરવેરા ચૂકવવો માટે આવરી લીધા હોય તેથી કરનો પાયો વધારે પહોળો થતાં કરવેરાની આવકમાં વધારો થાય છે. બીજા શબ્દોમાં, GDPમાં વૃદ્ધિ ન થવા છતાં કર આવકમાં ટકાવારીની દૃષ્ટિએ જોતાં ઘટાડો થયેલો જણાતો નથી.

7.5 સારાંશ :

ઉપરોક્ત બાબતને ચકાસ્યા બાદ કહી શકાય કે, પાછલાં 25 વર્ષોમાં સરકારની આવકમાં કરપ્રાપ્તિ દ્વારા ઉત્તરોત્તર વધારો થવા પામ્યો છે. આમ છતાં, 2017માં તત્કાલિન નાણાપ્રધાન અરુણ જેટલીએ કબૂલ કર્યું કે ભારતમાં હજુ પણ કરદાતાઓની સંખ્યા દેશની કુલ જનસંખ્યાના પ્રમાણમાં ખૂબ જ ઓછી છે. વળી, ઘણા કરદાતાઓ કર ભરવામાં છટકબારીઓ શોધે છે અથવા દેશમાં કરચોરીનું પ્રમાણ ખૂબ ઊંચું હોવાથી દેશની કુલ કર આવક ઓછી રહે છે.

પ્રવર્તમાન સમયગાળામાં દેશની પ્રત્યક્ષ કર આવક ઝડપથી વધી રહી છે, તો બીજી તરફ પરોક્ષ કર આવકમાં થતો વધારો ટકાવારીની દૃષ્ટિએ ઘટતો જાય છે. આ પાછળનું કારણ છે સરકારે WTOના નિયમોને અનુસરવા પડતા હોઈ આબકારી જકાત, સીમાશુલ્ક વગેરેમાં ઘટાડો કરવો પડ્યો છે. સરકાર દ્વારા આવકવેરા વિભાગની જેમ પરોક્ષ કરવેરા માટે પણ ઓનલાઈન સુવિધાઓ ઊભી કરી હોવા છતાં પણ ઘણા વેપારીઓ ઓનલાઈન તકનીકી સમજણના અભાવે અથવા જાણીબુજીને કરવેરો ભરવાથી દૂર રહે છે. સરકાર દ્વારા આ બાબતે વિશ્વના કરપ્રાપ્તિ માટે જરૂરી ટેકનિકલ સેવા ઊભી કરનાર દેશને અનુસરશે તો ચોક્કસ ટાળી શકાશે અને રાષ્ટ્રની કર આવકમાં વધારો કરી શકાશે.

➤ તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ખ)

(1) નીચેના વિધાનો ખરાં (✓) છે કે ખોટાં (✗) તે જણાવો :

(ક) ઉત્તમ કર વ્યવસ્થા વેપાર વાણિજ્યને પ્રોત્સાહન આપતી હોવી જોઈએ.

(ખ) દિલ્હી એ સૌથી વધુ કર આવક કમાઈ આપતું રાજ્ય છે.

(ગ) 1980 બાદ દેશની પરોક્ષ કર આવકમાં ઘટાડો થયો છે.

(2) યોગ્ય શબ્દસમૂહ વડે ખાલી જગ્યા પૂરો :

(ક) _____ તેમના પુસ્તકમાં કરવ્યવસ્થાની દૃષ્ટિએ યોગ્યતાના માપદંડો રજૂ કર્યા છે. (માર્શલે, એડમ સ્મિથે)

(ખ) _____ સિદ્ધાંત મુજબ કરદાતાએ જે રકમ ચૂકવવાની છે તે અગાઉથી નિશ્ચિત હોવી જોઈએ. (સગવડના, નિશ્ચિતતાના)

(ગ) કરપ્રાપ્તિની દૃષ્ટિએ ગુજરાત _____ સ્થાન ધરાવે છે. (પાંચમું, છઠ્ઠું)

(3) સમાનતા શબ્દ ત્યાગની સમાનતાને દર્શાવે છે. 30 શબ્દોમાં સમજાવો.

---

(4) દેશમાં પ્રત્યક્ષ કર આવકની તુલનામાં પરોક્ષ કર આવક ટકાવારીની દૃષ્ટિએ ઘટી રહી છે. 30 શબ્દોમાં સમજાવો.

➤ નિબંધ લક્ષી પ્રશ્નો લખો.

(1) કરવેરા એટલે શું? કરવેરાની જુદી જુદી અસરો વિસ્તારથી વર્ણવો.

(2) કરવેરાની ઉત્પાદન આવક અને રોજગારી ઉપરની અસરો લખો.

(3) આદર્શ કરવ્યવસ્થા એટલે શું? આદર્શ કરવ્યવસ્થાનાં લક્ષણો સમજાવો.

➤ ટૂંકનોંધ લખો.

(1) સરકારને કરવેરામાંથી થતી આવકનાં વલણો.

(2) પ્રત્યક્ષ કરવેરાની અસરો

(3) પરોક્ષ કરવેરાની અસરો

7.6 ચાવીરૂપ શબ્દો :

➤ કરદર :

કરવેરા પ્રણાલીમાં કરદર એ ગુણોત્તર પ્રમાણ છે. જે સામાન્ય રીતે ટકાવારી તરીકે

દર્શાવવામાં આવે છે. કોઈપણ વ્યવસાય અથવા વ્યક્તિ પર કર નાખવામાં આવે છે તેને કર દર કહે છે. કરવેરા દર પ્રસ્તાવિત કરવા માટે વૈધાનિક, સરેરાશ સીમાંત અને અસરકારક જેવી વિવિધ પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ થાય છે.

➤ કોર્પોરેટ આવકવેરો :

કંપનીઓ અથવા પેઢીઓની આવક પરના વેરાને કોર્પોરેટ આવકવેરો કહે છે. પેઢીની આવક ગણવા માટે પેઢીને જે આવક મળે તેમાંથી ઉત્પાદનખર્ચ બાદ કરવામાં આવે છે. ઉત્પાદનખર્ચમાં કાચોમાલ, મજૂરી, બળતણ વગેરેના ખર્ચ ઉપરાંત વ્યાજ, મૂડીનો ઘસારો વગેરેને પણ બાદ કરવામાં આવે છે.

➤ સીમાશુલ્ક (custom duties) :

દેશની સીમા પાર કરતી વખતે વસ્તુઓ પર જે વેરો વસૂલ કરવામાં આવે છે તે ટુંકમાં આયાત અથવા નિકાસ પરનો વેરો એટલે સીમાશુલ્ક, જો કે સીમાશુલ્ક આયાતોના સંદર્ભમાં જ પ્રયોજવામાં આવે છે.

➤ આયાત - જકાત (Import-duty) :

દેશમાં થતી વસ્તુની આયાત પર નાખવામાં આવતો વેરો એટલે આયાત જકાત, આ વેરો એકમલક્ષી કે મૂલ્યાનુસારી હોઈ શકે છે. આયાત જકાત મુખ્યત્વે ત્રણ ઉદ્દેશોથી નાખવામાં આવે છે. આવક મેળવવા માટે, દેશના ઉદ્યોગોને વિદેશના વધુ કાર્યક્ષમ ઉદ્યોગોની સ્પર્ધા સામે રક્ષણ આપવા અને આયાત થતી કેટલીક ચીજોની માંગ ઘટાડવા.

➤ આબકારી જકાત (Excise duty) :

દેશમાં ઉત્પન્ન કરવામાં આવતી વસ્તુ પરનો વેરો એટલે આબકારી જકાત, સામાન્ય રીતે સરકાર આબકારી જકાત દ્વારા આવક પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્દેશ ધરાવે છે, છતાં આબકારી જકાત દ્વારા સીગારેટ, દારૂ જેવી ચીજોની વપરાશ પર નિયંત્રણ કરવા માટે પણ આબકારી જકાત લાદવામાં આવે છે. આબકારી જકાત બે રીતે નાખવામાં આવે છે. વસ્તુની કિંમતના ટકા રૂપે અને વસ્તુના એકમ દીઠ. પહેલાના મૂલ્યાનુસારી અને બીજાને એકમલક્ષી જકાત કહે છે. આબકારી જકાત એ પરોક્ષ વેરો છે.

⇒ ઉપયોગી પુસ્તકો ની યાદી :

- Bagchi, Aamresh (1995), Strengthening Direct Taxes : Some Suggestion, Economic and Political Weekly, (Feb 18-25) : 380-84
- Bird, R M (1989), Administrative Dimension of Tax Reform in Developing Countries, In Malcolm Gills, Tax Reform in developing countries, London : Duke University Press.
- Andly & Sundram : 1969, Public economies and public finance, Ratan Prakashan Mandir, Agra.
- Website of Ministry of Finance, Govt. of India

www.finmin.nic.in

➤ Website of Income Tax Department, Govt of India

www.incometaxindia.gov.in

➤ website of CBDT,

www.irsofficeronline.org.in

⇒ તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબો :

➤ તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ક) :

(1) (ક) ડૉ. ડાલ્ટન (ખ) પ્રગતિશીલ

(2) પેટા વિભાગ 7.2.3.2 વાંચો

(3) પેટા વિભાગ 7.2.1.1 વાંચો

➤ તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ખ) :

(1) (ક) સાચુ (ખ) ખોટું (ગ) ખોટું (ટકાવારીમાં ઘટાડો થયો છે)

(2) (ક) એડમ સ્મિથે

(ખ) નિશ્ચિતતાના

(ગ) છટ્ટુ

(3) પેટા વિભાગ 7.3.1 વાંચો

(4) પેટા વિભાગ 7.5. વાંચો

*** **